

ГРЯХ И СЕБЕУНИЩОЖЕНИЕ В ПОВЕСТТА „ГРЯХ“ НА ГЕОРГИ РАЙЧЕВ

Деница Райчева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

SIN AND SELF-DESTRUCTION IN THE NOVEL “SIN” BY GEORGI RAYCHEV

Denitsa Raycheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The current study focuses on the sinful nature of Georgi Raychev’s characters and their inherent propensity for self-destruction, emphasising the intricate portrayal of morality within the context of human behaviour and ethical dilemmas. From both philosophical and religious perspectives, it aims to clarify how the characters' emotional states affect their actions and to what extent a committed sin can be justified by a specific psychological condition. Sin appears to be the most pernicious and yet certain path to self-destruction.

Keywords: sin, redemption, self-destruction, morality, Georgi Raychev

Независимо от разнородността на споделяните в процеса на израстването му като творец естетически пристрастия (на диаволизма и на психологическия реализъм), Георги Райчев винаги концентрира вниманието си върху душевния свят на човека, като го превръща в обект на задълбочено изследване. Специфична черта от писателския почерк на Г. Райчев е стремежът да бъдат уловени „всички тайни и тайнствени пружини на човешкия мисловен и чувствен апарат“ (Константинов/Konstantinov 1939: 161), които, макар и скрити, са заложени в природата на човека, а най-осезаемата от тях е плътта (Цанев/Tsanev 1943)¹. Трагичните развръзки в неговите творби се дължат на невъзможността на личността да потисне своите вътрешни влечения, което неминуемо предвожда загубата на обективна преценка за действителността и води до „развързването“ на най-разрушителните сили в душата на човека. Както отбелязва самият Райчев, „оставени на воля тъмните инстинкти в заспалата [...] душа“ се пробуждат и търсят „да се изразят“ (Райчев/Raychev 1975: 117).

¹ По-подробно вж. Цанев/Tsanev 1943.

Вниманието на настоящия текст е насочено към изследване на различните проявления на греха и техните възможни прочити в едноименната повест на Г. Райчев. За целта ще се опита да очертаем контекстите, в които функционира мотивът за греха, да изясним до каква степен моментните емоционални състояния на персонажите влияят върху техните постъпки и доколко вече стореният грях би могъл да бъде оправдан с определено психо-физиологично състояние на личността.

Преди това обаче ще започнем с няколко уточнения около думата „грях“. Точното ѝ значение не е установено. Съставителите на „Етимологичния речник на славянските езици“ достигат до извода, че понятието „грях“ е окончателно терминологизирано в християнството, но въпреки това тази дума се съотнася с редица лексеми от други езици, които се използват за назоваването на конкретни, приемани за нередни действия и произтичащите от тях състояния². М. Фасмер счита, че най-вероятно праслав. **grěxъ* е свързано в по-тесен смисъл с глагола *греть* (рус.)³ със значение на „горя“ или „изгарям“, т.е. притежавам „изгаряща“ (съвест). Други съотнасят праслав. *grěxъ* към латв. *grēizis* и лит. *graižas*, които носят значението на *наклонен, изкривен* (EDRL 1986). Съставителите на речника също смятат, че значението на думата „грях“ носи идеята за отклонение или нерегламентирано излизане извън установената граница, тъй като праславянската дума отвежда към индоевропейски корен със значение „крив“ (ЭССЯ 1980). В контекста на старозаветното осмисляне на греха Кантли отчита, че една от двете думи за „грях“ в иврит е образувана от корен, който означава „да пропуснеш целта“, а другата описва моралния аспект на греха и отвежда към корен със значение на „да бъдеш изкривен“. Презумпциите зад тези думи са: че има цел, която може да бъде пропусната; че има Висша сила, която да постави тази цел, и че разбунтувалият се срещу нея поема по „кривия път“ и носи отговорност за своите действия (Cantley/Кантли 2012). Независимо от множеството дефиниции в християнската литература, грехът се мисли като нарушение на установените от Бога норми на съществуване на създадения свят. Тъй като такова нарушение има изключително негативни последици, то често се свързва със злото. Припомнихме всичко това, защото изпреварващо можем да кажем, че в повестта на Г. Райчев мотивът за греха е осмислен както като горене и изгаряне, така и като своеобразна болест, като стряскаща метаморфоза, при която се отприщва животинското, дивото, стръвното начало у чо-

² По-подробно вж. Этимологический словарь славянских языков 1980. Т. 7, стр. 115 – 116.

³ Вж. Etymological Dictionary of the Russian Language 1986, стр. 456 – 457.

века⁴, т.е. все неща, които показват изкривяването и/или нарушаването на ценностите и нормите, върху които се крепи патриархалният свят. В повестта се преплитат множество грехове с различна степен на тежест в емоционален и морално-нравствен аспект: побоят на Стан, следствие на който е болестта на Дико, прелюбодеянието на Стан и Елка и извършеното от Дико братоубийство. Акумулирането на грехове в хода на повествованието логично ни изправя пред въпроса могат ли те да бъдат степенувани по тежест, както и на чия съвест тежи най-големият от тях (Султанов/Sultanov 1960: 103), ако се приеме, че „инстинктът е слепият двигател, срещу който никой разум не може да устои“ (Цанев/Tsanev 1943: 185).

Самотата като катализатор на греховността

Страхът от самотата води до възникването на емоции, под влияние на които са извършени всички провинения: влюбването на Елка в Стан е предопределено от нейната самотност, породена от принудата да живее с човек, когото не обича; изоставеният от съпругата си Стан е изпълнен със самота, караща го да търси близост с човек, който да му осигури спокойствие; при слабоумния Дико самотата е неосъзната, но интуицията му подсказва, че за да не остане сам, трябва да премахне Стан. Бягството от самотата отключва девиантното поведение на героите.

От изложеното дотук произтича въпросът дали липсата на близост и усещането за самота могат да оправдаят прегрешенията, които са възникнали под въздействието на нарушения от импулсивен характер в рационалния и емоционалния свят на човека. Психо-физиологичните реакции на отделния индивид отразяват неговите светогледни нагласи и това проличава особено ярко при допир със заобикалящата го социална среда. В допълнение към това, човек не е в състояние да

⁴ Интересът към човеко-животинските преобразования до голяма степен е продукт на интересите на Г. Райчев към фройдизма. Любопитно е да се види, че през следващите две десетилетия (30-те и 40-те г.) по страниците на сп. „Философски преглед“ се появяват множество дискуссионни статии, посветени на психоанализата на Фройд, в които ключово е питането доколко човекът наистина е „висш вид на животинското царство“ и в какво трябва да се търсят разликите между него и животното – вж. Русев, Л. „За и против Фройда“. – Във: „Философски преглед“, 1930, кн. 3; д-р Андреев, А. „Принципите на психоанализата в животинската психология“. – Във: „Философски преглед“, 1931, кн. 3; Кинкел, И. „Философията на човешката душа в психоаналитично осветление“. – Във: „Философски преглед“, 1932, кн. 4; д-р Чолаков, К. „Ролята на несъзнаваната душевност в психоанализата на Фройд“. – Във: „Философски преглед“, 1932, кн. 5; Димитров, М. „Масовата психология в психоаналитично осветление“. – Във: „Философски преглед“, 1941, кн. 2.

контролира проявленията в света извън вътрешния си свят, но е способен да контролира своето емоционално-волево състояние, точно това в повестта се оказва неработещ механизъм, защото Г. Райчев извежда на преден план невъзможността да се потиснат стихийните разрушителни страсти от емоционалния спектър, тикащи „човека към изяви, в основата на които лежи грехът, престъплението, непочтеността и влечението към животинското“ (Божков/Bozhkov 1943: 227)⁵.

Повестта ни изправя пред следния парадокс – до каква степен човек може да бъде подведен под отговорност за постъпки, които биват предизвикани от фактори, независещи от него. Тези фактори произтичат от предопределеността на съдбата, на която героите са подвластни: „Той вървеше слепешката, покорен пред неизбежната съдба“ (Райчев/Raychev 1975: 114). Героите се оказват неспособни да променят хода на събитията и да се противопоставят на обстоятелствата, защото попадат в един „водовъртеж“ на половото привличане и виталното начало, които взимат надмощие над волята и разсъдъка им (Константинова/Konstantinova 1982: 12). Инстинктът е всемощната съдба на човека (Цанев/Tsanev 1943: 185), която потиска съзнателната дейност на героите и отключва разгръщането на първичните гибелни страсти в човешката душа.

Понятието „грех“ се пречупва през съзнанието на отделните герои по различен начин. Още преди Стан да бъде изцяло подчинен на първичната мощ на своите страсти, дълбоко в душата си той престъпва един от християнските постулати – пожелава жената на ближния си, което задвижва извършването на прелюбодейнието. Получил „мълчаливото“ съгласие на Елка за поддържането на любовни отношения, Стан се примирява с тежкия прелюбодееен грех и спира да търси „връзката между смешните човешки понятия за добро и зло“ (ГР/GR). Тъмната сила на греха влече героите необоримо през „опасния завой“ (Цанев/Tsanev 1932: 65). В допълнение на казаното, загубата на способност за разграничаване на моралните категории „добро“ и „зло“ обуславя липсата на обективна преценка за собствените действия и последствията от тях. Греховността на връзката между двамата се засилва и от обръщението „бате“, което Елка упорито отказва да замени с друго. То се явява фатална „преграда“ помежду им, но едновременно с това усилва упоителната „прелест“ на греха, която ги влече един към друг

⁵ За С. Божков Райчевият герой носи в душата си престъпни наклонности, „плод на наслоения“, които се раждат в определена социална среда. Те се проявяват предимно когато се събудят тъмните сили в душата на човек и настане хаос. По-подробно вж. Божков/Bozhkov 1943.

(ГР/GR). Стан чувства притегателната сила на греховната любов особено силно при мисълта, че притежава Елка – чужда жена и съпруга на брат му⁶.

Въпреки своите слабо развити умствени способности Дико претусеща нарушаването на установения в дома му ред. Промяната в поведението на Дико е представена през погледа на Стан, който се стреми да открие причините за девиантното отношение на Дико към него – от животинския страх пред големия брат, който Дико изпитва от най-ранно детство, до проявите на дързост, грубост и неподчинение към Стан. Не сме в състояние да определим дали Дико си дава ясна сметка за случващото се между Стан и Елка, или поведението му е в резултат на смътно предчувствие, провокирано от хората, с които прекарва времето си в кръчмата, но въпреки това налице са последиците от девиантното в поведението му – нападението над Стан. Изправени сме пред въпроса до каква степен Дико носи отговорност за своя грях и не е ли жертва на съдбата. С. Султанов отбелязва, че страстите на Дико се развързват (Султанов/Sultanov 1987), но от психологически аспект причините за този „животински“ изблик се търсят и откриват във външните обстоятелства, които го поставят в ролята на измамен съпруг и отключват у него ревността, т.е. ако между Елка и Стан не беше се породила любов, разрушителният инстинкт в душата на Дико можеше да не намери своята проява. В допълнение, ако приемем, че Елка и Стан са неспособни да се противопоставят на своите влечения, предопределени от съдбата, то следва да приемем, че Дико също е неспособен да промени стечението на обстоятелствата и да укроти мрачните сили в себе си. Въпреки комплексния характер на явленията, които обуславят промяната в поведението на Дико, резултат от която е проявеното насилие над Стан, според християнските представи неговият братоубийствен акт е с най-голяма тежест. От изложеното дотук можем да заключим, че противоречиво се осмисля проблемът за отговорността, която индивидът е длъжен да поеме за извършения грях, защото разрушителните сили до голяма степен се оказват предназначени от хода на съдбата и са следствие от безсилието на човека да се справи със себе си.

⁶ Г. Цанев приема инстинкта като направляващ героите двигател, вследствие на това лицата, които Райчев избира за свои герои, най-често са от особен психологически кръг (Цанев/Tsanev 1943). За да разширим казаното от Г. Цанев, ще посочим двата психологически кръга в повестта, които С. Султанов извежда: „интелектуалните самоанализи на Стан, който се освобождава от вековните консервативни порядки в живота, и отприщените биологични животински страсти на Дико“ (Султанов/Sultanov 1960: 106).

Братоубийството

Както вече казахме, Дико е извършител на най-тежкия в християнството грях – отнемането на човешки живот, като в случая става въпрос за братоубийство. В известен смисъл „братоубийствен“ характер придобива и зародилата се любов на Стан към Елка, която впоследствие „ще убие“ човешкото в Дико и ще отнеме способността му да разсъждава рационално. Лишен от своя човешки образ, Дико е подвластен на животинския инстинкт в себе си. Асоциативно сюжетът на Райчевата творба отвежда към библейския сюжет за Каин, първият убиец на земята, отнел живота на брат си. В първата книга от Стария завет към Каин са отправени думите: „Ако правиш добро, няма ли да бъде прието? Но ако не правиш добро, грехът лежи пред вратата и се стреми към тебе; но ти трябва да го покориш“⁷, които могат да бъдат съотнесени към житейските избори на Стан и трагичната развръзка на неговия живот. Престъпните мисли, обект на които е греховното привличане към Елка, като основен стимул за действие предопределят появата на греха. Невъзможността да бъдат покорени греховните страсти и неутолимите нагони превръща Стан в изкупителна жертва на собствения си грях. Първичната „острастеност“ на учителя се явява аргумент срещу светостта на душата и човещината ѝ (Константинов/Konstantinov 1943: 338), за които християнската ценностна система строго се застъпва.

Животинската същност при описанието на героите

Промяна в описанието на героите настъпва непосредствено преди извършването на самия грях. Отначало повествователят представя Стан като благовъзпитан и добродетелен човек, но Стан ще се окаже обзет от „диво вълнение“, присъщо на първичната природа на човека, която често се противопоставя на доброто възпитание и моралните ценности. Така това диво вълнение ще прерасне в „диво наслаждение“ от извършения грях, който на по-късен етап ще доведе до „дива безразсъдна злоба“, накупяваща в душата на учителя, към затрудненото положение, в което изпада. В семантично отношение думата „див“ насочва към животинското, т.е. както дивите животни не могат да бъдат укротени, така и необузданите страсти в човека, свързани с примитивни черти в човешката природа, не могат да бъдат усмирени. При Дико животинското начало се проявява при описание на неговата външност, когато повествователят разкрива страха на хората около него – като Дико „често се разсвирепяваше от нищо и тогава тежката му ръка можеше да смаже човека

⁷ Цит. от Битие 4: 7.

с един удар“ (ГР/GR). Смътното предчувствие за сторен грях от Елка и Стан разпалва мрачния огън на *разярено животно* в очите на Дико, чийто животински изблик води до смъртта на Стан.

Грехът – болест

В самото начало отбелязахме, че заглавието на Георги-Райчевата творба директно насочва вниманието към проблема за грехопадението, като подсказва необходимостта конкретните деяния на героите да бъдат осмислени през призмата на християнското разбиране за грях. В християнските представи грехът е считан за болест на духа и в този смисъл извършващият/извършилият грях се възприема като болен. Съзнанието на грешника е замъглено от първичността на страстите, която притъпява чувството за рационално възприемане на морално-нравствените категории. Подобно разбиране за греха като болест настойчиво се проявява при герой като Стан, а болестта му е разгледана както в духовен, така и във физически аспект. И в двата случая повествователят характеризира героя като изгубил свят/съзнание. По време на физическото си боледуване Стан чувства, че или заспива, или пък отново *губи съзнание* (ГР/GR), респ. в хода на развитие на творбата повествователят описва действия на Стан като извършени в *несъзнание*, с което се налага общото между двете състояния – противоречието между съзнавано и несъзнавано. „Болното“ от първична страст съзнание на Стан провокира несъзнателното осъществяване на греха – „той може би искаше да я успокои, да обясни, но той беше *несвестен*: не виждаше нищо, не разбираше нищо“ (ГР/GR).

Повествователят използва думата *несвестен* със значение на състояние, при което човек изгубва способност да усеща и да мисли рационално, и при описание на промяната в поведението на Дико: „*Несвестните* му думи не разкриваха нищо, а блясъкът на тежкия му животински поглед леденееше кръвта [...]“ (ГР/GR).

При представянето на греховните действия на един или друг герой повествователят не борави с понятия като *крив*, *ненормален*, но на практика решенията и изборите, които персонажите взимат, представляват отклоняване от общоприетите морални норми и ценности. Те поемат по „кривия“ път, а поведението им се чете като „ненормално“ от общността.

Грях – огън

Тръгвайки от изведената близост между понятията „грях“ и „изгаряща съвест“, първо ще проследим до каква степен се проявява връз-

ката *грях* – *огън*, *горене* при постъпки на героите в повестта на Г. Райчев. Още преди да се разгърне напълно любовта между Стан и Елка, в „разгорещеното“ въображение на Стан се рисуват картини, под влияние на които се поражда желанието на Стан да открие път към Елка и болката ѝ. С оглед на връзката *огън* – *горене* по-важен се оказва начинът, по който повествователят представя зародилите се чувства към Елка: „Той чувстваше, че тази жена все повече се влива като змия в сърцето му, *гори* кръвта му и мислите“ (Райчев/Raychev 1975: 107). Въпреки че конкретни измерения на греха не биват пряко назовани от повествователя с производните на *огън* и *горя*, „горящата“ кръв на Стан асоциативно отвежда към разпалените страсти, които обуславят възникването на греха. Разгарянето на чувствата у Стан предопределя греховния път, по който ще поеме той. Здравословното състояние на Стан се влошава вследствие на тежка простуда, повишава се и телесната му температура, която в текста е изразена с думата „огън“: „Когато *огънят* спадеше, той я гледеше [...]“ (ГР/GR). Състоянието на Стан ще засили вниманието и грижите на Елка към него, от което сме склонни да приемем, че „огънят“, в който Стан е хвърлен при своята болест, обуславя появата на този, който ще се разрази в неговата душа и ще обхване изцяло мислите и чувствата му. Втори път Стан ще се окаже „хвърлен в огън“, но в този израз повествователят влага по-особен смисъл, защото това се проявява при мисълта за мълвата, която се носи за случващото се в техния дом. С това се разкрива смущението, което изпитва Стан пред лицето на обществото, но то е породено повече от приказките на хората за отношенията му с Елка, отколкото от чувство на срам или виновност за престъпване на общоприетия морал. Въпреки това смътното чувство за сторен грях и съмненията за неизбежно възмездие обуславят възникването на *горяща/изгаряща* съвест при Стан, която се проявява в моменти на силен душевен смут. Повествователят не назовава пряко съвестта на Стан *горяща/изгаряща* в повестта, в мъчителните часове на неизвестност при раждането на неговото дете героят „гори“, душата му „се тресе“ от мъчителни самообвинения за причинените страдания на Елка.

Връзката *грях* – *огън* се откроява особено силно при описване на животинския изблик на Дико, където повествователят съзнателно засилва чувството на неукротимост с разгарянето на „мрачния *огън* на разярено животно“ в очите на Дико (ГР/GR). Този мрачен *огън* предшества проявеното насилие над собствения му брат. Помътеното съзнание на Дико възпрепятства осъзнаването на извършената постъпка и

последниците от нея, от което произтича и невъзможността *горящата* му съвест да се прояви.

Грях и наказание

С оглед на извършените грехове възниква нуждата от осмисляне на каузалната връзка *грях – наказание*. В повестта се разгръща философската концепция, че всяко едно преминаване отвъд социалния морал и установените етични норми носи след себе си наказание и необходимост от изкупление на греховете. Макар и лишен от рационален поглед върху възникналия стремеж към интимна близост с Елка, Стан усеща, че в душата му се пробужда „унаследено от векове съзнание за грях“, породено от смътно чувство за виновност, и осъзнава „по някакви тъмни и неизследими пътища, че над живота му виси неизбежно възмездие [...]“ (ГР/GR).

Наказанието, отредено на Стан, се осъществява по линия на два възгледа за същността и тежестта на съответните греховни деяния: от една страна, общественото мнение за любовните отношения между Стан и Елка, а от друга, християнското разбиране за изкупление на греха. Действията на Стан влизат в противоречие с общоприетите норми и ценности на общността, от което произтича конфликтът между личност и среда. Селяните търсят начини да си обяснят появата на природни катаклизми („А сега ето и тази суша — повече от два месеца, как не беше паднало нито капка дъжд; тревите вехнеха, посевите жълтееха и се губеха всеки ден...“) и ги откриват във всичко, което е отклонение от обичайния ежедневен ритъм на социума („Не виняха ли те него за всички това? Несъмнено. В душите им се таят през векове тъмни предразсъдъци“) (ГР/GR). Впоследствие Стан ще се окаже изолиран от своите съселяни, които са обладани от съзнание за неговата вина, като представата за тази вина се гради с оглед на собствените им нравствени принципи (Цанев/Tsanev 1965: 362). За своите греховни деяния Стан е наказан да бъде свидетел на родилните мъки на Елка, неспособен да промени тежкото ѝ положение, и да преживее опасността, която застрашава живота на майката и детето. Чувството му на виновност и състоянието на безпомощност се засилват от отношението на съселяните към страданията му: „Всички го гледаха с тържествуващо злорадство, сякаш изпитваха наслада от страданията му и тежкото положение, в което беше изпаднал този клет човек“ (ГР/GR). Дори жените, на които са присъщи съчувствието и милостта, се отнасят студено към Стан и го винят за мъчението, на което е подложена Елка, „като че ли той беше сложил върху родилката някакво тежко проклятие“

(ГР/GR). От особено значение е да отбележим, че възмездието, което Стан трябва да поеме, за да изкупи греховете си, настъпва с неговата смърт. Той се оказва лишен от възможността да изпита радостта от отглеждането на дете и създаването на семейство. В трагичната развръзка на конфликта и смъртта на Стан откриваме наложеното християнско разбиране за опрощение на греховете след смъртта: „Защото който е умрял, той е оправдан от греха“⁸, в което се извежда идеята, че дори греховете на непокаялия се биват опростени след смъртта. Насилственото отнемане на живот е всъщност преждевременно отнемане на възможността на човек да се покае за извършените дела и в този ред на мисли позволява да четем творбата през призмата на цитираните погоре думи на апостол Павел към римляните.

Самата Елка, макар да изглежда жертва, до голяма степен се явява катализатор за извършването на провинения от страна на останалите персонажи, защото тя застава между двама братя и предизвиква конфликта между тях – „А между двамата стоеше Елка – печална и безропотна“ (ГР/GR). Въпреки че не предприема първите стъпки в посока на извършване на греха, тя все пак не успява да удържи своите страсти и попада под влиянието на първичните си инстинкти. Извършването на прелюбодейния грях и разгарянето на чувствата ѝ към чужд мъж предопределят появата на наказателна мярка за престъпването на „моралните и обществени задължения на човека“ (Цанев/Tsanev 1965: 362). Елка е принудена да изпита „една безкрайна верига от нечовешки страдания, [...]“, които са свързани с добиването на рожбата ѝ, плод на греховната любов и плътското влечение. Във връзка с приведените съждения ще отбележим, че се налага усещането, че детето ще се появи на бял свят единствено ако неговата поява бъде придружена със страдания – изкупление за прелюбодейството. С оглед на библейското осмисляне на греха, от съществена важност е изведеното сравнение на Елка със змия при описваните чувства: „Той чувстваше, че тази жена все повече се впива като змия в сърцето му“ (ГР/GR). Змията като символ на злото и изкушението насочва към Първородния грях, чието възникване се дължи на изкушението, на което змията подлага Ева⁹. След това грехопадение Ева е наказана да ражда в скърби (Битие 3: 16), което асоциативно отпраща към мъките и страданията, които преживява Елка при раждането. Елка обаче ще се окаже наказана втори път със загубата на Стан, когото е обикнала, и с присъствието си на страшната сцена между двамата братя. Финалът на творбата е изпълнен с натуралис-

⁸ Цитат по Римляни 6: 7.

⁹ Вж. Битие 3: 1 – 5.

тични детайли за борбата между Стан и Дико, които обаче не носят информация за последвалите събития в живота на героите, следователно въпросът дали Дико е наказан за своя грях и осъзнал ли е своята грешка по-късно, остава отворен. С това Г. Райчев разгръща едно широко поле от интерпретации, свързани с възможните посоки, по които поемат Дико и Елка след този конфликт. По този начин той поставя по-голям акцент върху тежестта на деянието, отколкото върху последиците за Дико.

Вярата – път към разкаянието и спасението

При осмислянето на греха се налага да бъде разгледан и въпросът за вярата, която налага нуждата от промяна в мисленето на героите. Подобна промяна в съзнанието на героите отсъства, защото дълбоката вяра не е свойствена за тяхната природа. При Стан и Елка липсва морален императив, предопределен от религиозната етика и морал, който да възпрепятства извършването на греховете. С това се налага усещането, че превъзходството на първичните страсти над нравствените ценности изключва осъзнаването на нуждата от покаяние за сторените деяния. Обективната преценка за събитията изисква от нас да споменем, че макар преднамерените постъпки на героите да се противопоставят на християнските представи за хармоничен живот, в труден момент героите са готови да насочат погледа си към най-устойчивия концепт в човешкия живот – вярата. В затруднено положение човек интуитивно търси изход във всевишни сили, от които очаква съдействие, така както Стан е „готов да падне на колене пред иконата, да се моли на бога заради нея, да се моли за опрощение и милост“ (ГР/GR). Сложната психологическа същност на Райчевия герой затруднява отговора на въпроса дали Стан в този момент на силен психологически натиск действително е потърсил упование във вярата, или всичко е сведено до неговото желание, но не и до изпълнението му. Не сме в състояние да определим до каква степен Стан се обръща към вярата, която да го насочи към пътя на разкаянието след преживяването на толкова страдания, но сме склонни да приемем, че нравствената опора във вярата е моментно положение, което не намира устойчива почва за развитие в душата му след раждането на детето. В поведението на Елка липсват индикации за промяна в мисленето по посока на разкаянието. Въпреки наличието на икона в дома си, тя нито веднъж не е представена в момент на молитва или изповедно слово, от което можем да заключим, че чистотата на вярата ѝ е сведена до профанизация на религиозното чув-

ство и поемането на героинята по пътя на покаянието изглежда нетипично за нейната първична същност.

В повестта на Г. Райчев няма безгрешни герои, всеки от тях носи своята вина пред християнския морал и нравствените ценности на обществото. В контекста на събитията дори наказанието като път към изкупление на греховете не носи успокоение на завладените от първична страст души. Нещо повече, с това се поставя въпросът на кого принадлежи правото да въздава наказание. Отговорът на този въпрос се открива в християнските представи за устройството на света, според които единствено най-висшата инстанция – Бог, може да наказва грешниците, както лелята на Стан отбелязва: „господ бог ще ви съди и отсъжда [...]“ (ГР/GR). Когато обаче това правило се наруши и човекът възприеме себе си като способен да наказва, това води до трагична развръзка на съответния конфликт – убийството, извършено от Дико. В мисленето на Дико липсва религиозният страх от наказание за греховете, като Бог в неговото слабоумно съзнание е далечен образ, лишен от съдържание. Това предопределя увереността на Дико (вменена му от общността, също носеща вина за фаталния край), че притежава правото да накаже своя брат за сторения грях. Спрямо самия Стан също е извършен грях от съпругата му Христина, изоставила го, за да бъде с друг мъж, но постъпките на Стан след това биват строго заклеймени като неправомерни от гледна точка на концепцията, че нарушението спрямо един човек не му дава правото да извърши нарушения спрямо другите. Така повестта „Грях“ разкрива пред нас постоянната борба на индивида с обстоятелствата и с тъмната страна на собствената му човешка природа.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Божков/Bozhkov1943:** Божков, С. Георги Райчев като разказвач. // *Българска мисъл*, 1943, кн. 1, 226 – 230. [Bozhkov, S. Georgi Raychev kato razkazvach. // *Balgarska misal*, 1943, kn. 1, 226 – 230.]
- EDRL/EPPE 1986:** Etymological Dictionary of the Russian Language. Vol. 1. Vasmer, M. Moscow: Progress, 1986.
- ЭССЯ/ESSYA 1980:** *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Т. 7. Выпуск 7.* Трубачев, О. и кол. Москва: Наука, 1980. [*Etimologicheskislovar' slavyanskihyazykov. Praslavyanskiy leksicheskiy fond. Т. 7. Vypusk 7.* Trubachev, O. etal. Moskva: Nauka, 1980.]
- Cantley/Кантли, [http:](http://)** Cantley, M. J. The Biblical Doctrine of Original Sin. // *Proceedings of the Catholic Theological Society of America.*

<<https://ejournals.bc.edu/index.php/ctsa/article/view/2626>>, 1 октомври, 2012 г.

Константинов/Konstantinov 1939: Константинов Г. Георги Райчевъ. // *Българска мисъл*, 1939, кн. 3, 161 – 167. [Konstantinov, G. Georgi Raychev. // *Balgarska misal*, 1939, кн. 3, 161 – 167.]

Константинов/Konstantinov 1943: Константинов Г. *Нова българска литература. От Паусий Хилендарски до наши дни. Т. 2. След Освобождението.* София: Хемус, 1943. [Konstantinov, G. *Nova balgarska literatura. Ot Paisii Hilendarski do nashi dni. T. 2. Sled Osvobozhdenieto.* Sofia: Hemus, 1943.]

Константинова/Konstantinova 1982: Константинова, Е. Георги Райчев. // [Предговор]. – В: *Георги Райчев. Избрани творби.* София: Български писател, 1982. [Konstantinova, E. Georgi Raychev. // [Predgovor] – *Georgi Raychev. Izbrani tvorbi.* Sofia: Balgarski pisatel, 1982.]

Султанов/Sultanov 1960: Султанов, С. *Четирима белетристи. Литературни очерци.* София: Български писател, 1960. [Sultanov, S. *Chetirima beletristi. Literaturni ochertsy.* Sofia: Balgarski pisatel, 1960.]

Султанов/Sultanov 1987: Султанов, С. *Белетристи.* София: Български писател, 1987. [Sultanov, S. *Beletristi.* Sofia: Balgarski pisatel, 1987.]

Цанев/Tsanev 1932: Цанев, Г. *Писатели и творчество.* София: Т. Ф. Чипев, 1932. [Tsanev, G. *Pisатели i tvorchestvo.* Sofia: T. F. Chipev, 1932.]

Цанев/Tsanev 1943: Цанев, Г. Георги Райчевъ. // *Изкуство и критика*, Год. VI, 1943, № 4 – 5, 177 – 197. [Tsanev, G. Georgi Raychev. // *Izkustvo i kritika*, God. VI, 1943, № 4 – 5, 177 – 197.]

Цанев/Tsanev 1965: Цанев, Г. *Писатели и проблеми.* София: Български писател, 1965. [Tsanev, G. *Pisатели i problemi.* Sofia: Balgarski pisatel, 1965.]

ИЗТОЧНИЦИ

ГР/GR: Райчев, Г. *Повести и разкази.* София: Български писател, 1975. [Raychev, G. *Povesti i razkazi.* Sofia: Balgarski pisatel, 1975.]